

СІМЕЙНЕ ПРАВО

Сімейне право – це галузь права, що врегульовує сімейно-шлюбні та прирівняні до них відносини (майнові відносини, що виникають між людьми із шлюбу, кровного споріднення, усиновлення дітей тощо).

Основоположні правові принципи в галузі сім'ї і шлюбу зафіксовані у Конституції України (ст. 51): *«Шлюб ґрунтується на вільній згоді жінки і чоловіка. Кожен із подружжя має рівні права і обов'язки у шлюбі і сім'ї. Батьки зобов'язані утримувати дітей до їх повноліття. Повнолітні діти зобов'язані піклуватися про своїх непрацездатних батьків. Сім'я, дитинство, материнство і батьківство охороняються державою».*

Основним джерелом сімейного права є *Сімейний кодекс України (СКУ)* від 10.01.2002 р. Він визначає засади шлюбу, особисті немайнові та майнові права і обов'язки подружжя, підстави виникнення, зміст особистих немайнових і майнових прав та обов'язків батьків і дітей, усиновлювачів та усиновлених, інших членів сім'ї та родичів.

Регулювання сімейних відносин здійснюється з метою:

- ✓ зміцнення сім'ї як соціального інституту і як союзу конкретних осіб;
- ✓ утвердження почуття обов'язку перед батьками, дітьми та іншими членами сім'ї;
- ✓ побудови сімейних відносин на паритетних засадах, на почуттях взаємної любові та поваги, взаємодопомоги і підтримки;
- ✓ забезпечення кожної дитини сімейним вихованням, можливістю духовного та фізичного розвитку.

СКУ врегульовує такі групи відносин:

сімейні особисті немайнові та майнові відносини	- між подружжям, між батьками та дітьми, усиновлювачами та усиновленими, між матір'ю та батьком дитини щодо її виховання, розвитку та утримання
	- між бабою, дідом, прабабою, прадідом та внуками, правнуками, рідними братами та сестрами, мачухою, вітчимою та падчеркою, пасинком
	- між іншими членами сім'ї, визначеними у СКУ

СКУ не регулює сімейні відносини між двоюрідними братами та сестрами, тіткою, дядьком та племінницею, племінником і між іншими родичами за походженням.

СІМ'Я

Сім'ю складають особи, які спільно проживають, пов'язані, спільним побутом, мають взаємні права та обов'язки. *Подружжя вважається сім'єю* і тоді, коли дружина та чоловік у зв'язку з навчанням, роботою, лікуванням, необхідністю догляду за батька-

ми, дітьми та з інших поважних причин не проживають спільно. Сім'я є первинним та основним осередком суспільства.

Дитина належить до сім'ї своїх батьків і тоді, коли спільно з ними не проживає.

Сім'я створюється на *підставі*

- шлюбу,
- кровного споріднення,
- усиновлення,
- на інших підставах, не заборонених законом і таких, що не суперечать моральним засадам суспільства.

Особа, яка досягла шлюбного віку, має право на створення сім'ї.

Права члена сім'ї має одинока особа.

Сім'ю може створити особа, яка

- досягла 14 років і за рішенням суду їй може бути надано право на шлюб, якщо буде встановлено, що це відповідає її інтересам;
- народила дитину, незалежно від віку.

Кожна особа має право:

– на проживання в сім'ї. Особа може бути примусово ізольована від сім'ї лише у випадках і в порядку, встановлених законом.

– на повагу до свого сімейного життя. Ніхто не може зазнавати втручання в його сімейне життя, крім випадків, встановлених Конституцією України.

Кожен учасник сімейних відносин має право на судовий захист.

Держава	охороняє сім'ю, дитинство, материнство, батьківство, створює умови для зміцнення сім'ї;
	створює людині умови для материнства та батьківства, забезпечує охорону прав матері та батька, матеріально і морально заохочує і підтримує материнство та батьківство;
	забезпечує пріоритет сімейного виховання дитини;
	бере під свою охорону кожну дитину, яка позбавлена належного батьківського піклування.

Правовий статус дитини має особа до досягнення нею повноліття.

Малолітньою	вважається	до досягнення нею 14 років
Неповнолітньою	дитина	у віці від 14 до 18 років

Дитина має бути забезпечена можливістю здійснення її прав, які встановлені Конституцією України, Конвенцією про права дитини, ін. міжнародними правовими актами, визнаними в Україні.

Сімейні відносини регулюються	
– Сімейним кодексом — та іншими нормативно-правовими актами; — можуть бути врегульовані за домовленістю (догово-	на засадах 1) справедливості, 2) добросовісності, 3) розумності, 4) відповідно до моральних

ром) між їх учасниками.	засад суспільства.
-------------------------	--------------------

Регулювання сімейних відносин здійснюється з урахуванням

- права на таємницю особистого життя їх учасників,
- їхнього права на особисту свободу та недопустимості свавільного втручання у сімейне життя;
- має здійснюватися з максимально можливим урахуванням інтересів дитини, непрацездатних членів сім'ї.

Жінка та чоловік *мають рівні права і обов'язки* у сімейних відносинах, шлюбі та сім'ї. Учасник сімейних відносин *не може мати привілеїв чи обмежень* за ознаками раси, кольору шкіри, статі, політичних, релігійних та інших переконань, етнічного та соціального походження, матеріального стану, місця проживання, за мовними та іншими ознаками.

Сімейні права	Сімейні обов'язки
тісно пов'язані з особою, не можуть бути передані іншій особі	
Якщо дитина або особа, дієздатність якої обмежена, не може самостійно здійснювати свої права, ці права здійснюють батьки, опікун або самі ці особи за допомогою батьків чи піклувальника	Якщо в результаті психічного розладу, тяжкої хвороби або іншої поважної причини особа не може виконувати сімейного обов'язку, вона не вважається такою, що ухиляється від його виконання
Якщо особа визнана недієздатною	
сімейні права здійснює її опікун	обов'язок <i>особистого немайнового</i> характеру припиняється у зв'язку з неможливістю його виконання; <i>майновий</i> обов'язок за рахунок недієздатної особи виконує опікун

Учасник сімейних відносин, який досяг 14 років, має право на безпосереднє звернення до суду за захистом свого права або інтересу. Способами захисту сімейних прав та інтересів є:

- ✓ встановлення, припинення або анулювання правовідносин;
- ✓ відновлення правовідносин, які існували до порушення права;
- ✓ примусове виконання добровільно невиконаного обов'язку;
- ✓ припинення дій, які порушують сімейні права;
- ✓ відшкодування матеріальної та моральної шкоди.

ПОРЯДОК УКЛАДЕННЯ ШЛЮБУ

Шлюб – це сімейний союз жінки та чоловіка, зареєстрований у державному органі реєстрації актів цивільного стану.

Не є підставою для виникнення прав та обов'язків подружжя

- проживання однією сім'єю жінки та чоловіка без шлюбу
- релігійний обряд шлюбу, крім випадків, коли релігійний обряд шлюбу відбувся до створення або відновлення державних органів реєстрації актів цивільного стану.

Умовами укладення шлюбу є:

- взаємна згода осіб, які одружуються,
- досягнення ними шлюбного віку.

Право на шлюб мають особи, які досягли шлюбного віку на день реєстрації шлюбу.

Шлюбний вік	для жінки	встановлюється	у 18 років.
	для чоловіка		

За заявою особи, яка досягла 16 років, за рішенням суду їй може бути надано право на шлюб, якщо буде встановлено, що це відповідає її інтересам.

Шлюб ґрунтується на вільній згоді жінки та чоловіка. Примушування жінки та чоловіка до шлюбу не допускається. Жінка та чоловік можуть одночасно перебувати лише в одному шлюбі.

Жінка та чоловік мають право на повторний шлюб після розірвання шлюбу та одержання Свідоцтва про розірвання шлюбу або рішення суду, яке набрало законної сили.

У шлюбі між собою не можуть перебувати

1) рідні (повнорідні, неповнорідні) брат і сестра

<i>Повнорідними</i>	є брати і сестри, які мають	спільних батьків
<i>Неповнорідними</i>		спільну матір або спільного батька

2) двоюрідні брат та сестра, рідні тітка, дядько та племінник, племінниця;

3) усиновлювач та усиновлена ним дитина.

За рішенням суду може бути надане право на шлюб між рідною дитиною усиновлювача та усиновленою ним дитиною, а також між дітьми, які були усиновлені ним. Шлюб між усиновлювачем та усиновленою ним дитиною може бути зареєстровано лише в разі скасування усиновлення.

Державна реєстрація шлюбу встановлена для забезпечення

- ✓ стабільності відносин між жінкою та чоловіком,
- ✓ охорони прав та інтересів подружжя, їхніх дітей,
- ✓ в інтересах держави та суспільства.

Державна реєстрація шлюбу	- проводиться урочисто
	- засвідчується Свідоцтвом про шлюб

Заява про реєстрацію шлюбу подається жінкою та чоловіком особисто до будь-якого державного органу реєстрації актів цивільного стану (РАЦС) за їхнім вибором. Якщо реєстрація шлюбу у

визначений день не відбулася, заява про реєстрацію шлюбу втрачає чинність після спливу трьох місяців від дня її подання.

Реєстрація шлюбу відбувається після спливу *одного місяця* від дня подання особами заяви про реєстрацію шлюбу. *Цей строк встановлено* для того, щоб особи, які бажають одружитися, змогли ще раз пересвідчитися у своїх почуттях та зважити всі обставини, що виникнуть у зв'язку з наступним шлюбом.

Цей строк може скоротити керівник органу РАЦС за наявності поважних причин. У разі вагітності нареченої, народження нею дитини, а також якщо є безпосередня загроза для життя нареченої або нареченого, *шлюб реєструється у день подання відповідної заяви.*

Відкласти реєстрацію шлюбу може керівник органу РАЦС, але не більш як на три місяці, якщо є відомості про наявність перешкод до реєстрації шлюбу. Рішення про таке відкладення може бути оскаржене до суду.

Якщо реєстрація шлюбу у визначений день не відбулася, заява про реєстрацію шлюбу втрачає чинність після спливу 3 місяців від дня її подання.

Особи, які подали заяву про реєстрацію шлюбу, повинні повідомити одна одну про стан свого здоров'я. Приховання тяжкої хвороби, а також хвороби, небезпечної для другого з подружжя, їхніх нащадків, може бути підставою для визнання шлюбу недійсним.

Особи, які подали заяву про реєстрацію шлюбу, вважаються **нареченими**.

Особа, яка відмовилася від шлюбу, зобов'язана відшкодувати другій стороні затрати, що були нею понесені у зв'язку з приготуванням до реєстрації шлюбу та весілля. Такі затрати не підлягають відшкодуванню, якщо відмова від шлюбу була викликана протиправою, аморальною поведінкою нареченої, нареченого, прихованням нею, ним обставин, що мають для того, хто відмовився від шлюбу, істотне значення (тяжка хвороба, наявність дитини, судимість тощо).

Шлюб реєструється у приміщенні державного органу реєстрації актів цивільного стану. За заявою наречених реєстрація шлюбу в урочистій обстановці може бути проведена в іншому місці.

Присутність нареченої та нареченого в момент реєстрації їхнього шлюбу є обов'язковою.

чепі мають	обрати прізвище одного з них як спільне прізвище подружжя
	надалі іменуватися дошлюбними прізвищами

приєднати до свого прізвища прізвище нареченого, нареченої;
 обое мати подвійне прізвище, тоді за їхньою згодою визначається з якого прізвища воно буде починатися;
 Складення більше двох прізвищ не допускається, якщо інше не впливає із звичаю національної меншини, до якої належить наречена і (або) наречений.
 Замінити одну із частин свого прізвища на прізвище другого, якщо на момент реєстрації шлюбу прізвище нареченої, нареченого вже є подвійним..

Шлюб є підставою для виникнення прав та обов'язків подружжя.

Шлюб не може бути підставою

- для надання особі пільг чи переваг,
- обмеження її прав та свобод, які встановлені Конституцією і законами України.

Особи, які беруть шлюб, мають право за власним бажанням укладати угоду про вирішення питань сім'ї (**шлюбний договір**), у якій передбачити майнові права і обов'язки подружжя. *Правові аспекти щодо шлюбного договору* регулюються Главою 10 СКУ.

Шлюбний договір може бути укладено особами,

- ✓ які подали заяву про реєстрацію шлюбу,
- ✓ подружжям.

На укладення шлюбного договору до реєстрації шлюбу, якщо його стороною є неповнолітня особа, потрібна письмова згода її батьків або піклувальника, засвідчена нотаріусом.

Шлюбним договором регулюються

- майнові відносини між подружжям,
- визначаються їхні майнові права та обов'язки.
- бути визначені майнові права та обов'язки подружжя як батьків.

Шлюбний договір не може

- регулювати особисті відносини подружжя,
- регулювати особисті відносини між ними та дітьми.
- зменшувати обсягу прав дитини, які встановлені СКУ
- ставити одного з подружжя у надзвичайно невігідне матеріальне становище.

Шлюбний договір укладається у письмовій формі і нотаріально посвідчується.

шлюбний договір набирає чинності	якщо його укладено до реєстрації шлюбу	у день реєстрації шлюбу
	якщо його укладено подружжям	у день його нотаріального посвідчення

У шлюбному договорі може бути

встановлено

- ✓ загальний строк його дії,
- ✓ строки тривалості окремих прав та обов'язків,
- ✓ чинність договору або окремих його умов і після припинення шлюбу;

визначено

- ✓ майно, яке дружина, чоловік передає для використання на спільні потреби сім'ї,
- ✓ правовий режим майна, подарованого подружжю у зв'язку з реєстрацією шлюбу,
- ✓ можливий порядок поділу майна, у тому числі і в разі розірвання шлюбу,
- ✓ порядок користування житлом,
- ✓ право на утримання;

передбачено сторонами

- ✓ використання належного їм обом або одному з них майна для забезпечення потреб їхніх дітей, а також інших осіб;

включено

- ✓ будь-які ін. умови щодо правового режиму майна, якщо вони не суперечать моральним засадам суспільства.

Шлюбний договір може бути змінено подружжям. *Одностороння зміна умов шлюбного договору не допускається.* Угода про зміну шлюбного договору нотаріально посвідчується.

Подружжя має право відмовитися від шлюбного договору. Права та обов'язки, встановлені шлюбним договором, за вибором подружжя припиняються з моменту його укладення або в день подання до нотаріуса заяви про відмову від нього.

На вимогу одного з подружжя шлюбний договір *може бути розірваний за рішенням суду* з підстав, що мають істотне значення, зокрема в разі неможливості його виконання.

Шлюбний договір на вимогу одного з подружжя або іншої особи, права та інтереси якої цим договором порушені, може бути визнаний недійсним за рішенням суду з підстав, встановлених Цивільним кодексом України.

ВИЗНАННЯ ШЛЮБУ НЕДІЙСНИМ. ПІДСТАВИ І ПОРЯДОК РОЗІРВАННЯ ШЛЮБУ

Недійсним визнається шлюб, який зареєстрований:

- з особою, яка одночасно перебуває в іншому зареєстрованому шлюбі;
- між особами, які є родичами прямої лінії споріднення, а також між рідними братом і сестрою;
- з особою, яка визнана недієздатною.

За заявою заінтересованої особи орган РАЦС анулює актовий

запис про шлюб, зареєстрований з цими особами.

За рішенням суду шлюб визнається недійсним:

- ✓ якщо він був зареєстрований без вільної згоди жінки або чоловіка (згода особи не вважається вільною, зокрема, тоді, коли в момент реєстрації шлюбу вона страждала тяжким психічним розладом, перебувала у стані алкогольного, наркотичного, токсичного сп'яніння, в результаті чого не усвідомлювала сповна значення своїх дій і (або) не могла керувати ними, або якщо шлюб було зареєстровано в результаті фізичного чи психічного насильства);
- ✓ у разі його фіктивності (укладення шлюбу без наміру створення сім'ї та набуття прав та обов'язків подружжя).

Шлюб може бути визнаний недійсним за рішенням суду, якщо він був зареєстрований:

- між усиновлювачем та усиновленою ним дитиною з порушенням вимог СКУ;
- між двоюрідними братом та сестрою; між тіткою, дядьком та племінником, племінницею;
- з особою, яка приховала свою тяжку хворобу або хворобу, небезпечну для другого з подружжя і (або) їхніх нащадків;
- з особою, яка не досягла шлюбного віку і якій не було надано права на шлюб.

При визнанні шлюбу недійсним суд бере до уваги,

- наскільки цим шлюбом порушені права та інтереси особи,
- тривалість спільного проживання подружжя,
- характер їхніх взаємин,
- а також інші обставини, що мають істотне значення.

Шлюб не може бути визнаний недійсним у разі

- вагітності дружини,
- або народження дитини,
- або якщо той, хто не досяг шлюбного віку, досяг його,
- або йому було надано право на шлюб.

Шлюб є недійсним від дня його державної реєстрації.

Недійсний шлюб, а також шлюб, визнаний недійсним за рішенням суду, не є підставою для виникнення у осіб, між якими він був зареєстрований, прав та обов'язків подружжя. Недійсність шлюбу не впливає на обсяг взаємних прав та обов'язків батьків і дитини, яка народилася у цьому шлюбі.

Шлюб, зареєстрований у відсутності нареченої і (або) нареченого, вважається неукладеним.

СКУ передбачає, що шлюб припиняється внаслідок

- смерті одного з подружжя або оголошення його померлим;
- його розірвання.

Шлюб припиняється внаслідок його розірвання

на підставі постанови державного органу РАЦС

на підставі рішення суду

за спільною заявою подружжя або одного із них

за спільною заявою подружжя; за позовом одного з подружжя

В органах РАЦС розірвання шлюбу проводиться:

✓ за заявою подружжя, яке не має дітей (актовий запис про розірвання шлюбу складається після спливу 1 місяця від дня подання такої заяви, якщо вона не була відкликана). Шлюб розривається незалежно від наявності між подружжям майнового спору.

✓ за заявою одного з подружжя, якщо другий із подружжя:

- 1) визнаний безвісно відсутнім;
- 2) визнаний недієздатним.

Шлюб припиняється у день складення органом РАЦС відповідного актового запису.

Розірвання шлюбу за рішенням суду проводиться в судовому порядку.

I. За спільною заявою подружжя, яке має дітей. Заява про розірвання шлюбу подається разом із письмовим договором про те, з ким із них будуть проживати діти, яку участь у забезпеченні умов їхнього життя братиме той з батьків, хто буде проживати окремо, а також про умови здійснення ним права на особисте виховання дітей. Договір між подружжям про розмір аліментів на дитину має бути нотаріально посвідчений.

Суд постановляє рішення про розірвання шлюбу, якщо буде встановлено, що

- заява відповідає дійсній волі дружини та чоловіка,
- при цьому не будуть порушені ні їхні особисті та майнові права, ні права їхніх дітей.

Рішення суд постановляє через 1 місяць від дня подання заяви, упродовж якого подружжя має право відкликати свою заяву.

II. За позовом одного із подружжя. Позов про розірвання шлюбу не може бути пред'явлений протягом

- вагітності дружини та
- протягом одного року після народження дитини,

крім випадків, коли один із подружжя вчинив протиправну поведінку, яка містить ознаки злочину, щодо другого з подружжя або дитини. Чоловік, дружина мають право пред'явити позов про розірвання шлюбу протягом вагітності дружини, або до досягнення дитиною одного року, якщо батьківство дитини визнане іншою особою.

Суд *вживає заходів щодо примирення подружжя*, якщо це не суперечить моральним засадам суспільства. При розгляді справи про розірвання шлюбу *суд з'ясовує*

— фактичні взаємини подружжя

— дійсні причини розірвання шлюбу,

— бере до уваги наявність малолітньої дитини, дитини-інваліда,

— інші обставини життя подружжя.

Суд постановляє рішення про розірвання шлюбу, якщо буде встановлено, що подальше спільне життя подружжя і збереження шлюбу суперечило б інтересам одного з них, інтересам їхніх дітей, що мають істотне значення.

У разі розірвання шлюбу судом *шлюб припиняється* у день набрання чинності рішенням суду про розірвання шлюбу. Рішення суду про розірвання шлюбу після набрання ним законної сили надсилається судом до органу державної реєстрації актів цивільного стану за місцем ухвалення рішення для внесення відомостей до Державного реєстру актів цивільного стану громадян та представлення відмітки в актовому записі про шлюб.

Розірвання шлюбу, здійснене органами державної РАЦС, засвідчується Свідомством про розірвання шлюбу.

Документом, що засвідчує факт розірвання шлюбу судом, є рішення суду про розірвання шлюбу, яке набрало законної сили.

Особа, яка змінила своє прізвище у зв'язку з реєстрацією шлюбу, має право після розірвання шлюбу надалі іменуватися цим прізвищем або відновити своє дошлюбне прізвище.

Після розірвання шлюбу та одержання Свідомства про розірвання шлюбу або рішення суду, яке набрало законної сили особа має право на *повторний шлюб*. Якщо жінка та чоловік, шлюб між якими було розірвано, не були після цього у повторному шлюбі, то вони мають право подати до суду заяву про *відновлення їхнього шлюбу*.

ОСОБИСТІ НЕМАЙНОВІ ПРАВА І ОBOB'ЯЗКИ ПОДРУЖЖЯ

Особистими правами подружжя закон визнає:

- право на материнство та батьківство,
- на повагу до своєї індивідуальності,
- на фізичний і духовний розвиток,
- на вибір подружжям прізвища,
- на розподіл обов'язків та спільне вирішення питань життя сім'ї,
- на особисту свободу,
- вибір місця проживання.

1. *Дружина має право на материнство, а чоловік має право на батьківство*. Відмова одного з подружжя від народження дитини

або нездатність до її зачаття чи народження є підставою для розірвання шлюбу.

Дружині-матері мають бути створені у сім'ї умови для поєднання материнства із здійсненням нею інших прав та обов'язків. Позбавлення чоловіка або дружини можливості здійснення репродуктивної функції у зв'язку з виконанням ним конституційних, службових, трудових обов'язків або в результаті протиправної поведінки щодо них є підставою для відшкодування завданої моральної шкоди.

2. Дружина та чоловік мають рівне право на повагу до своєї індивідуальності, своїх звичок та уподобань.

3. Дружина та чоловік мають рівне право на фізичний та духовний розвиток, на здобуття освіти, прояв своїх здібностей, на створення умов для праці та відпочинку.

4. *Право дружини та чоловіка на зміну прізвища.* При укладенні шлюбу подружжя за своїм бажанням обирає прізвище одного з них як їхнє спільне або кожен зберігає своє дошлюбне прізвище, або може приєднати до свого прізвища другого з подружжя. Припинення шлюбу не позбавляє права мати обране під час одруження прізвище. Під час перебування у шлюбі кожен з подружжя може змінити своє прізвище, однак зміна прізвища одним із подружжя правових наслідків для другого не створює.

5. Дружина, чоловік мають право розподілити між собою обов'язки в сім'ї. Дружина, чоловік повинні утверджувати повагу до будь-якої праці, яка робиться в інтересах сім'ї. Усі найважливіші питання життя сім'ї мають вирішуватися подружжям спільно, на засадах рівності. Дружина, чоловік мають право противитися усуненню їх від вирішення питань життя сім'ї.

6. Кожен з подружжя має право припинити шлюбні відносини. Примушування до припинення шлюбних відносин, примушування до їх збереження, в тому числі примушування до статевого зв'язку за допомогою фізичного або психічного насильства, є порушенням права дружини, чоловіка на особисту свободу і може мати наслідки, встановлені законом.

7. Дружина та чоловік мають право на вибір місця свого проживання.

8. Дружина та чоловік мають право на свободу та особисту недоторканність.

9. Кожен з подружжя має право припинити шлюбні відносини.

Обов'язок подружжя турбуватися про сім'ю.

Дружина та чоловік зобов'язані спільно піклуватися про побудову сімейних відносин між собою та іншими членами сім'ї на почуттях взаємної любові, поваги, дружби, взаємодопомоги. Чоловік

зобов'язаний утверджувати в сім'ї повагу до матері. Дружина зобов'язана утверджувати в сім'ї повагу до батька

Дружина та чоловік відповідальні один перед одним, перед іншими членами сім'ї за свою поведінку в ній. Дружина та чоловік зобов'язані спільно дбати про матеріальне забезпечення сім'ї.

ПРАВО ОСОБИСТОЇ ТА ПРАВО СПІЛЬНОЇ ПРИВАТНОЇ ВЛАСНОСТІ ДРУЖИНИ ТА ЧОЛОВІКА

Особистою приватною власністю дружини, чоловіка є:

- майно, набуте нею, ним до шлюбу;
- майно, набуте нею, ним за час шлюбу, але на підставі договору дарування або в порядку спадкування;
- майно, набуте нею, ним за час шлюбу, але за кошти, які належали їй, йому особисто;
- речі індивідуального користування, в тому числі коштовності, навіть тоді, коли вони були придбані за рахунок спільних коштів подружжя;
- премії, нагороди, які вона, він одержали за особисті заслуги;
- кошти, одержані як відшкодування за втрату (пошкодження) речі, яка їй, йому належала, а також як відшкодування завданої їй, йому моральної шкоди;
- страхові суми, одержані нею, ним за обов'язковим або добровільним особистим страхуванням.

Суд може визнати особистою приватною власністю дружини, чоловіка майно, набуте нею, ним за час їхнього окремого проживання у зв'язку з фактичним припиненням шлюбних відносин. Якщо у придбання майна вкладені крім спільних коштів і кошти, що належали одному з подружжя, то частка у цьому майні, відповідно до розміру внеску, є його особистою приватною власністю.

Майно, набуте подружжям за час шлюбу, належить дружині та чоловікові *на праві спільної сумісної власності* незалежно від того, що один з них не мав з поважної причини (навчання, ведення домашнього господарства, догляд за дітьми, хвороба тощо) самостійного заробітку (доходу). Вважається, що *кожна річ, набута за час шлюбу*, крім речей індивідуального користування, є *об'єктом права спільної сумісної власності подружжя*.

Об'єктом права спільної сумісної власності є

- заробітна плата, пенсія, стипендія, ін. доходи, одержані одним із подружжя і внесені до сімейного бюджету або внесені на його особистий рахунок у банківську (кредитну) установу;
- речі для професійних занять (музичні інструменти, оргтехніка, лікарське обладнання тощо), придбані за час шлюбу для одного з подружжя;

- житло, набуте одним із подружжя під час шлюбу внаслідок приватизації державного житлового фонду, та земельна ділянка, набута внаслідок безоплатної передачі її одному з подружжя із земель державної або комунальної власності, у тому числі приватизації.

Дружина та чоловік *мають рівні права* на володіння, користування і розпоряджання майном, що належить їм на праві спільної сумісної власності, якщо інше не встановлено домовленістю між ними. Дружина, чоловік *розпоряджаються майном*, що є об'єктом права спільної сумісної власності подружжя, за взаємною згодою.

Розірвання шлюбу не припиняє права спільної сумісної власності на майно, набуте за час шлюбу. Розпоряджання цим майном після розірвання шлюбу здійснюється співвласниками виключно за взаємною згодою, відповідно до Цивільного кодексу України.

Дружина і чоловік *мають право* за взаємною згодою на поділ майна, що належить їм на праві спільної сумісної власності, незалежно від розірвання шлюбу.

У разі поділу майна, що є об'єктом права спільної сумісної власності подружжя, частки майна дружини та чоловіка є рівними, якщо інше не визначено домовленістю між ними або шлюбним договором. При вирішенні спору про поділ майна суд може відступити від засади рівності часток подружжя за обставин, що мають істотне значення, зокрема якщо один із них не дбав про матеріальне забезпечення сім'ї, приховав, знищив чи пошкодив спільне майно, витрачав його на шкоду інтересам сім'ї.

За рішенням суду частка майна дружини, чоловіка може бути збільшена, якщо з нею, ним проживають діти, а також непрацездатні повнолітні син, дочка, за умови, що розмір аліментів, які вони одержують, недостатній для забезпечення їхнього фізичного, духовного розвитку та лікування.

Майно, що є об'єктом права спільної сумісної власності подружжя, ділиться між ними в натурі. Якщо дружина та чоловік не домовилися про порядок поділу майна, спір може бути вирішений судом. Неподільні речі присуджуються одному з подружжя, якщо інше не визначено домовленістю між ними. Речі для професійних занять присуджуються тому з подружжя, хто використовував їх у своїй професійній діяльності. Вартість цих речей враховується при присудженні іншого майна другому з подружжя. Присудження одному з подружжя грошової компенсації замість його частки у праві спільної сумісної власності на майно, зокрема на житловий будинок, квартиру, земельну ділянку, допускається лише за його згодою.

До вимоги про поділ майна, заявленої після розірвання шлюбу,

застосовується *позовна давність* у три роки, яка обчислюється від дня, коли один із співвласників дізнався або міг дізнатися про порушення свого права власності.

Якщо жінка та чоловік проживають однією сім'єю, але не перебувають у шлюбі між собою, майно, набуте ними за час спільного проживання, належить їм на праві спільної сумісної власності, якщо інше не встановлено письмовим договором між ними.

ПРАВА ТА ОБОВ'ЯЗКИ ПОДРУЖЖЯ ПО УТРИМАННЮ

Дружина, чоловік повинні матеріально підтримувати один одного. Право на утримання (аліменти) має той із подружжя, який є непрацездатним, потребує матеріальної допомоги, за умови, що другий із подружжя може надавати матеріальну допомогу.

Вважається	
непрацездатним	тим, хто потребує матеріальної допомоги,
той із подружжя,	
який досяг пенсійного віку, встановленого законом, або є інвалідом I-III груп	якщо зарплата, пенсія, доходи від використання його майна, інші доходи не забезпечують йому прожиткового мінімуму, встановленого законом.

Розірвання шлюбу *не припиняє права особи на утримання*, яке виникло у неї за час шлюбу. Після розірвання шлюбу особа має право на утримання, якщо вона стала непрацездатною до розірвання шлюбу або протягом 1 року від дня розірвання шлюбу і потребує матеріальної допомоги і якщо її колишній чоловік, колишня дружина може надавати матеріальну допомогу.

Якщо у зв'язку з вихованням дитини, веденням домашнього господарства, піклуванням про членів сім'ї, хворобою або іншими обставинами, що мають істотне значення, один із подружжя не мав можливості одержати освіту, працювати, зайняти відповідну посаду, він має право на утримання у зв'язку з розірванням шлюбу і тоді, якщо є працездатним, за умови, що потребує матеріальної допомоги і що колишній чоловік, колишня дружина може надавати матеріальну допомогу. Право на утримання у цьому випадку триває протягом 3 років від дня розірвання шлюбу.

Подружжя має право укласти у письмовій формі, нотаріально засвідчений договір про надання утримання одному з них. Утримання одному з подружжя надається другим із подружжя у натуральній або грошовій формі за їхньою згодою.

Аліменти присуджуються за рішенням суду від дня подання позовної заяви. Аліменти сплачуються щомісячно. За взаємною згодою аліменти можуть бути сплачені наперед.

Право одного з подружжя на утримання, а також право на

утримання, яке особа має після розірвання шлюбу, припиняється у разі поновлення його працездатності, а також реєстрації з ним повторного шлюбу.

Подружжя, а також особи, шлюб між якими було розірвано, мають право укласти договір про припинення права на утримання взамін набуття права власності на житловий будинок, квартиру чи ін. нерухоме майно або одержання одноразової грошової виплати.

Дружина, чоловік взаємно зобов'язані брати участь у витратах, пов'язаних із хворобою або каліцтвом другого з подружжя.

Якщо жінка та чоловік, які не перебувають у шлюбі між собою, тривалий час проживали однією сім'єю, то той із них, хто став непрацездатним під час спільного проживання, також має право на утримання.

Право дружини на утримання під час вагітності та одного із батьків у разі проживання з ним дитини

Дружина має право на утримання від чоловіка – батька дитини	- під час вагітності - у разі проживання з нею дитини до досягнення дитиною	3 років; 6 років, якщо дитина має вади фізичного або психічного розвитку
Чоловік має право на утримання від дружини – матері дитини	- у разі проживання з ним дитини до досягнення дитиною	

Право на утримання вагітна дружина, а також дружина (чоловік) з якою (яким) проживає дитина, має незалежно від того,

- чи вона (він) працює,
- від її (його) матеріального становища,
- за умови, що чоловік (дружина) може надавати матеріальну допомогу.

Це право зберігається і в разі розірвання шлюбу.

Якщо один із подружжя, в тому числі і працездатний, проживає з дитиною-інвалідом, яка не може обходитися без постійного стороннього догляду, і опікується нею, він має право на утримання за умови, що другий з подружжя може надавати матеріальну допомогу. Право на утримання триває протягом всього часу проживання з дитиною-інвалідом та опікування нею і не залежить від матеріального становища того з батьків, з ким вона проживає.

ПРАВА ТА ОБОВ'ЯЗКИ МАТЕРІ, БАТЬКА І ДИТИНИ

Підстави виникнення прав та обов'язків матері, батька та дитини. Права та обов'язки матері, батька і дитини ґрунтуються на походженні дитини від них, засвідченому державним органом

РАЦС.

Походження дитини

1) Від подружжя визначається на підставі Свідоцтва про шлюб та документа закладу охорони здоров'я про народження дружиною дитини. Якщо дитина народилася у подружжя, дружина записується матір'ю, а чоловік — батьком дитини і органом державної РАЦС видається Свідоцтво про народження.

2) Батьки якої не перебувають у шлюбі між собою, визначається:

✓ за заявою матері та батька дитини;

✓ за рішенням суду.

Особисті немайнові права і обов'язки батьків і дітей

Батько і мати мають рівні права та обов'язки щодо своїх дітей незалежно від того, чи були вони у шлюбі між собою і чи розірвано між ними шлюб. Розірвання шлюбу між батьками, проживання їх окремо від дитини не впливає на обсяг їхніх прав і не звільняє від обов'язків щодо дитини.

Діти мають рівні права та обов'язки щодо батьків, незалежно від того, чи є і чи були вони у шлюбі між собою.

Батьки і діти зобов'язані надавати взаємну моральну підтримку та матеріальну допомогу один одному.

Особисті немайнові права і обов'язки батьків:

1) забрати дитину з пологового будинку або з ін. закладу охорони здоров'я;

2) зареєструвати народження дитини в державному органі РАЦС (невідкладно, але не пізніше 1 місяця з дня народження дитини). Реєстрація народження дитини провадиться з одночасним визначенням її походження та присвоєнням прізвища, імені та по батькові. Реєстрація народження дитини засвідчується Свідоцтвом про народження.

3) присвоїти дитині

<i>прізвище</i>	<i>визначається</i>	за прізвищем батьків, чи за їхньою згодою
<i>ім'я</i>		за згодою батьків
<i>по батькові</i>		за іменем батька

4) виховувати та навчати дитину;

5) представляти і захищати права та інтереси дітей.

Батьки зобов'язані:

- виховувати дитину в дусі поваги до прав та свобод ін. людей, любові до своєї сім'ї та родини, свого народу, своєї Батьківщини;
- піклуватися про здоров'я дитини, її фізичний, духовний та моральний розвиток;
- забезпечити здобуття дитиною повної загальної середньої освіти, готувати її до самостійного життя;
- поважати дитину.

Передача дитини на виховання іншим особам не звільняє батьків від обов'язку батьківського піклування щодо неї.

Забороняються

- будь-які види експлуатації батьками своєї дитини;
- фізичні покарання дитини батьками;
- застосування ними ін. видів покарань, які принижують людську гідність дитини.

Батьки мають переважне право перед ін. особами на особисте виховання дитини, на те, щоб малолітня дитина проживала з ними.

Батьки мають право

- ✓ залучати до виховання дитини ін. осіб;
- ✓ передавати її на виховання фізичним та юридичним особам;
- ✓ обирати форми та методи виховання, крім тих, які суперечать закону, моральним засадам суспільства;
- ✓ на самозахист своєї дитини, повнолітніх дочки та сина;
- ✓ звертатися до суду, органів державної влади, органів місцевого самоврядування та громадських організацій за захистом прав та інтересів дитини.

Здійснення батьками своїх прав та виконання обов'язків мають ґрунтуватися на повазі до прав дитини та її людської гідності. Батьківські права не можуть здійснюватися всупереч інтересам дитини.

Дитина має право

- ✓ на належне батьківське виховання;
- ✓ противитися неналежному виконанню батьками своїх обов'язків щодо неї;
- ✓ звернутися за захистом своїх прав та інтересів до органу опіки та піклування, інших органів державної влади, органів місцевого самоврядування та громадських організацій;
- ✓ звернутися за захистом своїх прав та інтересів безпосередньо до суду, якщо вона досягла 14 років;
- ✓ на те, щоб бути вислуханою батьками, іншими членами сім'ї, посадовими особами з питань, що стосуються її особисто, а також питань сім'ї.

Мати, батько та дитина *мають право на безперешкодне спілкування*, крім випадків, коли таке право обмежене законом.

Ухилення батьків від виконання батьківських обов'язків є підставою для покладення на них відповідальності.

Питання виховання дитини вирішується батьками спільно. Батьки мають право укласти договір щодо здійснення батьківських прав та виконання обов'язків тим із них, хто проживає окремо від дитини. Договір укладається у письмовій формі та підлягає нотаріальному посвідченню.

Місце проживання дитини	яка не досягла 10 років	визначається за згодою батьків
	у віці від 10 років	за спільною згодою батьків та самої дитини
	у віці 14 років, якщо батьки проживають окремо,	дитина визначає сама

Права та обов'язки неповнолітніх батьків

Неповнолітні батьки мають такі ж права та обов'язки щодо дитини, як і повнолітні батьки, і можуть їх здійснювати самостійно.

Неповнолітні батьки, які досягли 14 років, мають право на звернення до суду за захистом прав та інтересів своєї дитини. Неповнолітні батьки у суді мають право на безоплатну правову допомогу.

Батьки можуть бути позбавлені судом *батьківських прав*, якщо:

- ✓ вони без поважної причини не забрали дитину з пологового будинку або іншого лікувального закладу і протягом 6 місяців не виявляли щодо неї батьківського піклування;
- ✓ вони ухиляються від виконання своїх обов'язків по вихованню дитини;
- ✓ жорстоко поводяться з дитиною;
- ✓ вони є хронічними алкоголіками або наркоманами;
- ✓ вони вдаються до будь-яких видів експлуатації дитини, примушують її до жебракування та бродяжництва;
- ✓ вони засуджені за вчинення умисного злочину щодо дитини.

Особа, позбавлена батьківських прав:

- втрачає особисті немайнові права щодо дитини та звільняється від обов'язків щодо її виховання;
- перестає бути законним представником дитини;
- втрачає права на пільги та державну допомогу, що надаються сім'ям з дітьми;
- не може бути усиновлювачем, опікуном та піклувальником;
- не може одержати в майбутньому тих майнових прав, пов'язаних із батьківством, які вона могла б мати у разі своєї непрацездатності;
- втрачає ін. права, засновані на спорідненості з дитиною.

Мати, батько можуть бути позбавлені батьківських прав щодо усіх своїх дітей або когось із них. Якщо суд при розгляді справи про позбавлення батьківських прав виявить у діях батьків або одного з них ознаки злочину, він порушує кримінальну справу.

Особа, позбавлена батьківських прав, *не звільняється від обов'язку щодо утримання дитини*. Одночасно з позбавленням батьківських прав суд може на вимогу позивача або за власною ініціативою вирішити питання про стягнення аліментів на дитину.

Мати, батько, позбавлені батьківських прав, *мають право на звернення до суду*

1) із заявою про надання їм права на побачення з дитиною. Суд може дозволити разові, періодичні побачення з дитиною, якщо це не завдасть шкоди її життю, здоров'ю та моральному вихованню, за умови присутності іншої особи.

2) з позовом про поновлення батьківських прав. *Поновлення батьківських прав неможливе*, якщо дитина

- була усиновлена і усиновлення не скасоване або не визнане недійсним судом;
- досягла повноліття на час розгляду справи судом.

Суд може постановити рішення про відібрання дитини від батьків або одного з них, не позбавляючи їх батьківських прав. У цьому разі дитина передається другому з батьків, бабі, дідові, іншим родичам – за їх бажанням або органі опіки та піклування. Якщо відпадуть причини, які перешкоджали належному вихованню дитини її батьками, суд за заявою батьків може постановити рішення про повернення їм дитини.

Дитина, яка може висловити свою думку, має бути вислухана при вирішенні між батьками, іншими особами спору щодо

- її виховання,
- місця проживання,
- при вирішенні спору про позбавлення батьківських прав,
- поновлення батьківських прав,
- спору щодо управління її майном.

Суд має право постановити рішення всупереч думці дитини, якщо цього вимагають її інтереси.

Дитина, повнолітні дочка, син зобов'язані піклуватися про батьків, проявляти про них турботу та надавати їм допомогу. Повнолітні дочка, син мають право звернутися за захистом прав та інтересів непрацевдатних, немічних батьків як їх законні представники, без спеціальних на те повноважень. Якщо повнолітні дочка, син не піклуються про своїх непрацевдатних, немічних батьків, з них можуть бути за рішенням суду стягнуті кошти на покриття витрат, пов'язаних із наданням такого піклування.

ПРАВА БАТЬКІВ І ДІТЕЙ НА МАЙНО

Між батьками і дітьми можуть виникати майнові відносини з приводу майна, взаємного утримання, житла та спадкування.

Батьки і діти, зокрема ті, які спільно проживають, можуть бути самостійними власниками майна. При вирішенні спору між батьками та малолітніми, неповнолітніми дітьми, які спільно проживають, щодо належності їм майна вважається, що воно є власніс-

тю батьків, якщо інше не встановлено судом .

Майно, придбане батьками або одним із них для забезпечення розвитку, навчання та виховання дитини (одяг, інші речі особистого вжитку, іграшки, книги, музичні інструменти, спортивне обладнання тощо), є власністю дитини.

Майно, набуте батьками і дітьми за рахунок їхньої спільної праці чи спільних коштів, належить їм на праві спільної сумісної власності. Права батьків та дітей на користування житлом, яке є власністю когось із них, встановлюються законом.

Якщо малолітня дитина має майно	батьки	управляють без спеціального на те повноваження
		зобов'язані вислухати думку дитини щодо способів управління її майном
		вирішують питання про управління майном дитини спільно

Дохід, одержаний від використання майна малолітньої дитини, батьки мають право використовувати на виховання та утримання інших дітей та на невідкладні потреби сім'ї. Спори, які виникають між батьками щодо управління майном дитини, можуть вирішуватися органом опіки та піклування або судом.

Аліменти, одержані на дитину, є власністю того з батьків, на ім'я кого вони виплачуються, і мають використовуватися за цільовим призначенням. Неповнолітня дитина має право

- брати участь у розпорядженні аліментами, які одержані для її утримання;
- на самостійне одержання аліментів та розпорядження ними відповідно до Цивільного кодексу України.

Батьки зобов'язані

- ✓ передати у користування дитини майно, яке має забезпечити її виховання та розвиток;
- ✓ утримувати дитину до досягнення нею повноліття. Способи виконання батьками обов'язку утримувати дитину визначаються за домовленістю між ними. За домовленістю між батьками дитини той із них, хто проживає окремо від дитини, може брати участь у її утриманні в грошовій і (або) натуральній формі;
- ✓ утримувати своїх повнолітніх непрацездатних дочку, сина, які потребують матеріальної допомоги, якщо вони можуть таку матеріальну допомогу надавати.

За рішенням суду кошти на утримання дитини (аліменти) присуджуються у частці від доходу її матері, батька і (або) у твердій грошовій сумі. Частка заробітку (доходу) матері, батька, яка буде стягуватися як аліменти на дитину, визначається судом. Розмір аліментів на одну дитину за жодних обставин не може бути мен-

шим за неоподатковуваний мінімум доходів громадян. *При визначенні розміру аліментів суд враховує:*

- стан здоров'я та матеріальне становище дитини;
- стан здоров'я та матеріальне становище платника аліментів;
- наявність у платника аліментів інших дітей, непрацездатних чоловіка, дружини, батьків, дочки, сина;
- інші обставини, що мають істотне значення.

Батьки зобов'язані брати участь у додаткових витратах на дитину, що викликані особливими обставинами (розвитком здібностей дитини, її хворобою, каліцтвом тощо).

За заявою платника аліментів або за власною ініціативою орган опіки та піклування перевіряє цільове витрачання аліментів.

Батьки можуть бути звільнені від обов'язку утримувати дитину, якщо дохід дитини набагато перевищує дохід кожного з них і забезпечує повністю її потреби.

Батьки мають право укласти договір про сплату аліментів на дитину, у якому визначити розмір та строки виплати. Умови договору не можуть порушувати права дитини, які встановлені СКУ. Договір укладається у письмовій формі і нотаріально посвідчується.

Батьки з дозволу органу опіки та піклування можуть укласти договір про припинення права на аліменти для дитини у зв'язку з передачею права власності на нерухоме майно (житловий будинок, квартиру, земельну ділянку тощо). Такий договір нотаріально посвідчується і підлягає державній реєстрації.

Аліменти на дитину присуджуються за рішенням суду від дня пред'явлення позову. Аліменти за минулий час, але не більш як за 3 роки, можуть бути присуджені, якщо позивач подасть суду докази того, що він вживав заходів щодо одержання аліментів з відповідача, але не міг їх одержати у зв'язку з ухиленням останнього від їх сплати.

Батьки зобов'язані утримувати своїх повнолітніх непрацездатних дочку, сина, які потребують матеріальної допомоги, якщо вони можуть таку матеріальну допомогу надавати. Якщо повнолітній дочка, син продовжують навчання і у зв'язку з цим потребують матеріальної допомоги, батьки зобов'язані утримувати їх до досягнення 23 років за умови, що вони можуть надавати матеріальну допомогу. Право на утримання припиняється у разі припинення навчання.

Повнолітні дочка, син зобов'язані утримувати батьків, які є непрацездатними і потребують матеріальної допомоги. Якщо мати, батько були позбавлені батьківських прав і ці права не були поновлені, обов'язок утримувати матір, батька у дочки, сина, щодо яких вони були позбавлені батьківських прав, не виникає.

Дочка, син крім сплати аліментів зобов'язані брати участь у додаткових витратах на батьків, викликаних тяжкою хворобою, інвалідністю або немічністю.

Суд визначає розмір аліментів на батьків у твердій грошовій сумі і (або) у частці від заробітку (доходу) з урахуванням матеріального та сімейного стану сторін, беручи до уваги можливість одержання утримання від інших дітей, до яких не пред'явлено позову про стягнення аліментів, дружини, чоловіка та своїх батьків.

УСИНОВЛЕННЯ

Усиновленням є прийняття усиновлювачем у свою сім'ю особи на правах дочки чи сина, що здійснене на підставі рішення суду. Усиновлення дитини провадиться у її найвищих інтересах для забезпечення стабільних та гармонійних умов її життя.

Усиновленою може бути дитина. У виняткових випадках суд може постановити рішення про усиновлення повнолітньої особи, яка не має матері, батька або була позбавлена їхнього піклування.

Дитина	покинута в пологовому будинку, ін. закладі охорони здоров'я	може бути усиновлена після	досягнення нею двох-місячного віку
	яку відмовилися забрати з них батьки, ін. родичі		
	яку було підкинута чи знайдено		спливу двох місяців з часу її знайдення.

Рідні брати та сестри не можуть бути роз'єднані при їх усиновленні. За наявності обставин, що мають істотне значення, суд за згодою органу опіки та піклування може постановити рішення про усиновлення когось із них або усиновлення їх різними особами. Якщо усиновлення для дитини не є таємним, брат та сестра мають право знати про нове місце її проживання. *Кількість дітей, яку може усиновити один усиновлювач, не обмежується.*

Усиновлювачем дитини може бути:

- ✓ дієздатна особа не молодша 21 року, за винятком, коли усиновлювач є родичем дитини;
- ✓ особа, що старша за дитину, яку вона бажає усиновити, не менш як на 15 років.

У разі усиновлення повнолітньої особи різниця у віці не може бути меншою, ніж 18 років.

Особи, які не перебувають у шлюбі між собою, не можуть усиновити одну і ту ж дитину. Якщо такі особи проживають однією сім'єю, суд може постановити рішення про усиновлення ними дитини.

Якщо дитина має	
<i>лише матір</i>	<i>лише батька</i>
вона не може бути усиновлена	
чоловіком, з яким її мати не перебуває у шлюбі	жінкою, з якою він не перебуває у шлюбі.
Якщо такі особи проживають однією сім'єю, суд може постановити рішення про усиновлення ними дитини.	

Не можуть бути усиновлювачами особи, які

- обмежені у дієздатності;
- визнані недієздатними;
- позбавлені батьківських прав, якщо вони не були поновлені;
- були усиновлювачами ін. дитини, але усиновлення було скасовано або визнано недійсним з їхньої вини;
- перебувають на обліку або на лікуванні у психоневрологічному чи наркологічному диспансері;
- зловживають спиртними напоями чи наркотичними засобами;
- не мають постійного місця проживання та постійного заробітку (доходу);
- страждають на хвороби, перелік яких затверджений Міністерством охорони здоров'я України;
- ін. особи, інтереси яких суперечать інтересам дитини.

За наявності кількох осіб, які виявили бажання усиновити одну і ту ж дитину, *переважне право* на її усиновлення має громадянин України:

- в сім'ї якого виховується дитина;
- який є чоловіком матері, дружиною батька дитини, яка усиновлюється;
- який усиновлює кількох дітей, які є братами, сестрами;
- який є родичем дитини;
- подружжя.

Заборається посередницька, комерційна діяльність щодо усиновлення дітей, передавання їх під опіку, піклування чи на виховання.

Усиновлення дитини здійснюється за вільною згодою її батьків. Згода батьків на усиновлення дитини має бути безумовною і може бути дана ними лише після досягнення дитиною 2-місячного віку.

Письмова згода батьків на усиновлення засвідчується нотаріусом.

Для усиновлення дитини потрібна її згода, якщо вона досягла такого віку та рівня розвитку, що може її висловити. Згода дитини на її усиновлення дається у формі, яка відповідає її вікові та стану здоров'я. Дитина має бути проінформована про правові наслідки усиновлення.

Усиновлення провадиться без згоди дитини, якщо вона у зв'язку з віком або станом здоров'я не усвідомлює факту усиновлення.

Згода дитини на усиновлення не потрібна, якщо вона проживає в сім'ї усиновлювачів і вважає їх своїми батьками.

Усиновлення дитини провадиться без згоди батьків, якщо вони:

- невідомі;
- визнані безвісно відсутніми;
- визнані недієздатними;
- позбавлені батьківських прав щодо дитини, яка усиновлюється;
- протягом 2-х місяців після народження дитини не забрали її на виховання до себе в сім'ю.

Усиновлення дитини може бути проведено без згоди повнолітніх батьків, якщо судом буде встановлено, що вони, не проживаючи з дитиною понад 6 місяців без поважних причин, не проявляють щодо неї батьківської турботи та піклування, не виховують та не утримують її.

На усиновлення дитини одним із подружжя потрібна письмова згода другого з подружжя, засвідчена нотаріально.

Особа, яка бажає усиновити дитину, подає до суду заяву про усиновлення. Подання такої заяви через представника не допускається. Суд, постановляючи рішення про усиновлення дитини, враховує обставини, що мають істотне значення. *Усиновлення вважається здійсненим у день набрання чинності рішенням суду про усиновлення.*

Дитина, яка усиновлена, має право на таємницю, в тому числі і від неї самої, факту її усиновлення. Особа, яка була усиновлена, має право після досягнення нею 14 років на одержання інформації щодо свого усиновлення.

Дитина, яка усиновлена, зберігає права на пенсію, ін. соціальні виплати, а також на відшкодування шкоди у зв'язку з втратою годувальника, які вона мала до усиновлення.

Усиновлювач має право приховувати факт усиновлення від дитини, яка ним усиновлена, і вимагати нерозголошення цієї інформації особами, яким стало відомо про неї як до, так і після досягнення дитиною повноліття.

Особи, яким у зв'язку з виконанням службових обов'язків доступна інформація щодо усиновлення, а також ін. особи, яким став відомий факт усиновлення, зобов'язані не розголошувати її, зокрема і тоді, коли усиновлення для самої дитини не є таємним. *Відомості про усиновлення видаються судом лише за згодою усиновлювача, крім випадків, коли такі відомості потрібні правоохоронним органам, суду.* Особи, які розголосили таємницю усино-

влення, несуть відповідальність, встановлену законом.

Особа, яка подала заяву про усиновлення, може виявити бажання змінити відомості про місце народження та дату народження дитини. Дата народження дитини може бути змінена не більш як на 6 місяців. Може бути змінене прізвище та по батькові дитини. За заявою усиновлювачів може бути змінено ім'я дитини. Для такої зміни потрібна згода дитини.

Правові наслідки усиновлення.

З моменту здійснення усиновлення

- припиняються особисті та майнові права і обов'язки між батьками та особою, яка усиновлена, а також між нею та ін. її родичами за походженням.
- виникають взаємні особисті немайнові та майнові права і обов'язки між особою, яка усиновлена, та усиновлювачем і його родичами за походженням.

<i>Усиновлення надає</i>	
<i>усиновлювачеві</i>	<i>особі, яку усиновлено</i>
<i>права і накладає на нього обов'язки</i>	
<i>щодо дитини, яку він усиновив, у такому ж обсязі, який мають батьки щодо дитини</i>	<i>щодо усиновлювача у такому ж обсязі, який має дитина щодо своїх батьків</i>

Орган опіки та піклування здійснює нагляд за дотриманням прав дітей, які усиновлені і проживають в Україні. Нагляд за дотриманням прав дитини, яка усиновлена, здійснюється до досягнення нею повноліття.

Усиновлення визнається недійсним за рішенням суду, якщо

- воно було проведене без згоди дитини та батьків, якщо така згода була необхідною;
- усиновлювач не бажав настання прав та обов'язків, які виникають у результаті усиновлення (фіктивне усиновлення);
- воно було проведене на підставі підроблених документів.

Усиновлення, визнане недійсним, анулюється з моменту його здійснення.

Усиновлення може бути скасоване за рішенням суду, якщо:

- воно суперечить інтересам дитини, не забезпечує їй сімейного виховання;
- дитина страждає недоумством, на психічну чи іншу тяжку невиліковну хворобу, про що усиновлювач не знав і не міг знати на час усиновлення;
- між усиновлювачем і дитиною склалися, незалежно від волі усиновлювача, стосунки, які роблять неможливими їхнє спільне проживання і виконання усиновлювачем своїх батьківських обов'язків.

У разі скасування усиновлення припиняються на майбутнє права та обов'язки, що виникли у зв'язку з усиновленням між дитиною та усиновлювачем і його родичами.

Усиновлення скасовується від дня набрання чинності рішенням суду.

ОПІКА ТА ПІКЛУВАННЯ

Опіка і піклування – це правові форми сімейного виховання і піклування про неповнолітніх дітей, які залишилися без батьківського піклування. Вони є системою правових відносин, спрямованих на влаштування дітей, які залишилися без батьківського піклування, в сім'ю опікуна, піклувальника і забезпечення останніми належних умов для життя та виховання неповнолітніх дітей.

Опіка і піклування встановлюється з метою:

- виховання неповнолітніх дітей, які внаслідок смерті батьків, позбавлення батьків батьківських прав, хвороби батьків та з інших причин залишилися без батьківського піклування;
- для захисту особистих і майнових прав цих дітей.

Основні завдання органів опіки і піклування:

- виховання неповнолітніх дітей, які в силу різних причин залишилися без батьківської турботи;
- створення для підопічних дітей умов для сімейного життя;
- захист особистих і майнових прав та інтересів неповнолітніх та громадян, які за станом здоров'я не можуть самостійно здійснювати свої права і виконувати обов'язки;
- готування дітей до суспільно-корисної праці, турбота про їх здоров'я, фізичний, духовний і моральний розвиток.

<i>Опіка</i>	<i>Піклування</i>
<i>встановлюється органом опіки та піклування, судом над дітьми, які залишилися без батьківської опіки</i>	
- над неповнолітніми до 14 років;	- над неповнолітніми віком від 14 до 18 років;
Опікун діє замість свого підопічного (укладає угоди від його імені).	Піклувальник діє разом зі своїм підопічним (дає дозвіл на укладення цивільно-правових угод тощо).
припиняється:	
після досягнення 14 років, якщо вони дієздатні; в разі повернення неповнолітніх на виховання батькам;	після досягнення 18 років; при його одруженні; якщо відпала причина, що викликала встановлення піклування;

внаслідок смерті підопічного;
за рішенням органу опіки і піклування в ін. випадках.

Опікуном, піклувальником дитини може бути за її згодою повнолітня дієздатна особа. При призначенні дитині враховуються особисті якості особи, її здатність до виховання дитини, ставлення до неї, а також бажання самої дитини.

Не може бути опікуном, піклувальником дитини особа, яка зловживає спиртними напоями, наркотичними засобами, особа, позбавлена батьківських прав, а також особа, інтереси якої суперечать інтересам дитини.

Якщо дитина постійно проживає у закладі охорони здоров'я, навчальному або іншому дитячому закладі, функції опікуна та піклувальника щодо неї покладаються на адміністрацію цих закладів.

Орган опіки та піклування контролює умови утримання, виховання, навчання дитини, над якою встановлено опіку або піклування.

<i>Дитина, над якою встановлено опіку або піклування</i>		<i>Дитина, яка залишилася без піклування батьків і проживає у дитячому закладі</i>
має право		
<i>на проживання в сім'ї опікуна або піклувальника, на піклування з його боку; на забезпечення їй умов для всебічного розвитку, освіти, виховання і на повагу до її людської гідності; на захист від зловживань з боку опікуна або піклувальника;</i>		<i>на всебічний розвиток, виховання, освіти, повагу до її людської гідності; на пільги, встановлені законом, при працевлаштуванні після закінчення строку перебування у зазначеному закладі;</i>
<i>на збереження права користування житлом, у якому вона раніше проживала. У разі відсутності житла така дитина має право на його отримання відповідно до закону.</i>		
<i>Встановлення опіки та піклування</i>		<i>Влаштування дитини до дитячого закладу</i>
<i>не припиняє права дитини на аліменти, пенсії, ін. соціальні виплати, а також на відшкодування шкоди у зв'язку з втратою годувальника, а також права власності дитини на ці виплати.</i>		

Опікун, піклувальник зобов'язаний

- виховувати дитину,
- піклуватися про її здоров'я, фізичний, психічний, духовний розвиток,
- забезпечити одержання дитиною повної загальної середньої освіти.

Опікун, піклувальник має право самостійно визначати способи

виховання дитини з урахуванням думки дитини та рекомендацій органу опіки та піклування, вимагати повернення дитини від будь-якої особи, яка тримає її у себе не на підставі закону або рішення суду.

Опікун, піклувальник не має права перешкоджати спілкуванню дитини з її батьками та іншими родичами, за винятком випадків, коли таке спілкування суперечить інтересам дитини.

Цивільні права та обов'язки опікуна, піклувальника встановлюються Цивільним кодексом України. Обов'язки з опіки та піклування щодо дитини виконуються опікуном та піклувальником *безоплатно*.

ПАТРОНАТ НАД ДІТЬМИ

За договором про патронат орган опіки та піклування передає дитину-сироту або дитину, позбавлену батьківського піклування, на виховання у сім'ю іншої особи (патронатного вихователя) до досягнення дитиною повноліття, за плату. За виховання дитини патронатному вихователю встановлюється плата, розмір якої визначається за його домовленістю з органом опіки та піклування.

На передачу дитини у сім'ю патронатного вихователя потрібна згода дитини, якщо вона досягла такого віку, що може її висловити.

Патронатний вихователь зобов'язаний:

- забезпечити дитину житлом, одягом, харчуванням тощо;
- створити дитині умови для навчання, фізичного та духовного розвитку;
- захищати дитину, її права та інтереси як опікун або піклувальник, без спеціальних на те повноважень.

Договір про патронат припиняється у разі відмови від нього вихователя або дитини, яка досягла 14 років. Договір про патронат може бути розірваний за згодою сторін або за рішенням суду в разі невиконання вихователем своїх обов'язків або якщо між ним та дитиною склалися стосунки, які перешкоджають виконанню обов'язків за договором.

ПРИЙОМНА СІМ'Я

Приймозна сім'я – сім'я, яка добровільно взяла на виховання та спільне проживання від одного до чотирьох дітей-сиріт і дітей, позбавлених батьківського піклування.

Приймозні батьки – подружжя або особа, яка не перебуває у шлюбі, які взяли для спільного проживання та виховання дітей-сиріт і дітей, позбавлених батьківського піклування.

Приймозні діти – діти-сироти і діти, позбавлені батьківського піклування, влаштовані на виховання та спільне проживання до прийомної сім'ї.

На влаштування дитини-сироти і дитини, позбавленої батьківсь-

кого піклування, до прийомної сім'ї потрібна згода дитини, якщо вона досягла такого віку та рівня розвитку, що може її висловити.

За прийомними дітьми

- *зберігається право* на аліменти, пенсію, інші соціальні виплати, а також на відшкодування шкоди у зв'язку з втратою годувальника, які вони мали до влаштування до прийомної сім'ї.

- *мають право* підтримувати особисті контакти з батьками та ін. родичами, крім випадків, коли це може завдати шкоди їхньому життю, здоров'ю та моральному вихованню.

Рішення про створення прийомної сім'ї приймається районною, районною в містах Києві та Севастополі державними адміністраціями, виконавчим комітетом міської ради.

Між прийомними батьками та органом, який прийняв рішення про створення прийомної сім'ї, на основі типового договору укладається *договір про влаштування дітей до прийомної сім'ї*.

ДИТЯЧИЙ БУДИНОК СІМЕЙНОГО ТИПУ

Дитячий будинок сімейного типу – окрема сім'я, що створюється за бажанням подружжя або окремої особи, яка не перебуває у шлюбі, для забезпечення сімейним вихованням та спільного проживання не менш як п'яти дітей-сиріт і дітей, позбавлених батьківського піклування.

Батьки-вихователі – подружжя або окрема особа, що не перебуває у шлюбі, які взяли дітей-сиріт і дітей, позбавлених батьківського піклування, для виховання та спільного проживання.

Батькам-вихователям для потреб дитячого будинку сімейного типу *позачергово надається обладнаний індивідуальний житловий будинок або багатокімнатна квартира* за нормами, встановленими законодавством.

Вихованцями дитячого будинку сімейного типу є діти-сироти і діти, позбавлені батьківського піклування.

На влаштування дитини-сироти і дитини, позбавленої батьківського піклування, до дитячого будинку сімейного типу потрібна згода дитини, якщо вона досягла такого віку та рівня розвитку, що може її висловити.

Вихованці проживають і виховуються у дитячому будинку сімейного типу до досягнення 18-річного віку, а в разі продовження навчання у професійно-технічному, вищому навчальному закладі I-IV рівнів акредитації – до його закінчення.

За вихованцями дитячого будинку сімейного типу

- *зберігається право* на аліменти, пенсію, інші соціальні виплати, а також на відшкодування шкоди у зв'язку з втратою годувальника, які вони мали до влаштування до прийомної сім'ї.

- *мають право* підтримувати особисті контакти з батьками та ін. родичами, крім випадків, коли це може завдати шкоди їхньому життю, здоров'ю та моральному вихованню.

Рішення про створення дитячого будинку сімейного типу приймається районною, районною в містах Києві та Севастополі дер-

жавними адміністраціями, виконавчим комітетом міської ради.

Між батьками-вихователями та органом, який прийняв рішення про створення дитячого будинку сімейного типу, на основі типового договору укладається договір про організацію діяльності дитячого будинку сімейного типу.

ПРАВА ТА ОBOB'ЯЗКИ ІНШИХ ЧЛЕНІВ СІМ'Ї ТА РОДИЧІВ

Баба, дід, прабаба, прадід *мають право*

— спілкуватися зі своїми внуками, правнуками;

— брати участь у їх вихованні. Батьки чи інші особи, з якими проживає дитина, не мають права перешкоджати у здійсненні бабою, дідом, прабабою, прадідом своїх прав щодо виховання внуків, правнуків. Якщо такі перешкоди чиняться, баба, дід, прабаба, прадід мають право на звернення до суду з позовом про їх усунення;

— на самозахист внуків. Баба і дід мають право звернутися за захистом прав та інтересів малолітніх, неповнолітніх та повнолітніх непрацездатних внуків до органу опіки та піклування або до суду без спеціальних на те повноважень.

Права та обов'язки, встановлені законом для братів та сестер, мають рідні (повнорідні, неповнорідні) брати та сестри. Брати та сестри, зокрема ті, які не проживають разом, мають право на спілкування.

Повнолітні особи мають право брати участь у вихованні своїх неповнолітніх братів та сестер, незалежно від місця їхнього проживання.

Якщо *мачуха, вітчим* проживають однією сім'єю з малолітніми, неповнолітніми пасинком, падчеркою, вони *мають право* брати участь у їхньому вихованні.

Сестра, брат, мачуха, вітчим *мають право на самозахист* своїх малолітніх, неповнолітніх, повнолітніх непрацездатних братів, сестер, пасинка, падчерки. Сестра, брат, мачуха, вітчим *мають право* звернутися за захистом прав та інтересів малолітніх, неповнолітніх та повнолітніх непрацездатних братів, сестер, пасинка, падчерки до органу опіки та піклування або до суду без спеціальних на те повноважень.

Спір щодо участі баби, діда, прабаби, прадіда, брата, сестри, мачухи, вітчима у вихованні дитини вирішується судом.

Баба, дід зобов'язані утримувати своїх малолітніх, неповнолітніх внуків, якщо у них немає матері, батька або якщо батьки не можуть з поважних причин надавати їм належного утримання, за умови, що баба, дід можуть надавати матеріальну допомогу.

Внуки, правнуки зобов'язані піклуватися про своїх бабу, діда,

прабабу, прадіда. *Повнолітні внуки, правнуки зобов'язані* утримувати непрацездатних бабу, діда, прабабу, прадіда, які потребують матеріальної допомоги і якщо у них немає чоловіка, дружини, повнолітніх дочки, сина або ці особи з поважних причин не можуть надавати їм належного утримання, за умови, що повнолітні внуки, правнуки можуть надавати матеріальну допомогу.

Повнолітні брати, сестри, пасинки, падчерки зобов'язані піклуватися про брата, сестру, вітчима, мачуху, які виховували їх та надавали їм матеріальну допомогу. Такий обов'язок мають особи і щодо тих, з ким вони проживали однією сім'єю до досягнення повноліття.

<i>Повнолітні брати, сестри зобов'язані</i> утримувати		
- малолітніх, неповнолітніх братів та сестер,	-	- непрацездатних повнолітніх братів і сестер
- які потребують матеріальної допомоги, якщо вони не мають		
- батьків, чоловіка, дружини або ці особи з поважних причин не можуть надавати їм належного утримання	-	- чоловіка, дружини, батьків або повнолітніх дочки, сина
- за умови, що повнолітні брати та сестри можуть надавати матеріальну допомогу.		

Мачуха, вітчим зобов'язані утримувати малолітніх, неповнолітніх падчерку, пасинка, які з ними проживають, якщо у них немає матері, батька, діда, баби, повнолітніх братів та сестер або ці особи з поважних причин не можуть надавати їм належного утримання, за умови, що мачуха, вітчим можуть надавати матеріальну допомогу. Суд може звільнити вітчима, мачуху від обов'язку по утриманню падчерки, пасинка або обмежити його певним строком.

Особи, у сім'ї яких виховувалася дитина, зобов'язані надавати їй матеріальну допомогу, якщо у неї немає батьків, баби, діда, повнолітніх братів та сестер, за умови, що ці особи можуть надавати матеріальну допомогу.

Повнолітні падчерка, пасинок зобов'язані утримувати непрацездатних мачуху, вітчима, якщо вони потребують матеріальної допомоги і якщо вони надавали падчерці, пасинкові систематичну матеріальну допомогу не менш як 5 років, за умови, що падчерка, пасинок можуть надавати матеріальну допомогу.

Якщо особа до досягнення повноліття проживала з родичами або ін. особами однією сім'єю, вона зобов'язана утримувати непрацездатних родичів та інших осіб, з якими проживала не менш як 5 років, за умови, що ця особа може надавати матеріальну допомогу.

Розмір аліментів, що стягуються з ін. членів сім'ї та родичів на дітей і непрацездатних повнолітніх осіб, які потребують матеріа-

льної допомоги, визначається у частці від заробітку (доходу) або у твердій грошовій сумі. При визначенні розміру аліментів суд бере до уваги матеріальний та сімейний стан платника та одержувача аліментів. Суд може визначити строк, протягом якого будуть стягуватися аліменти.